

עץ־החיים במשתלה / נתן אלתרמן

1

בשבוע זה נמסר בעתונים על השתלת־הלב החמישית במספר. העולם עוקר אחרי נסיונות

אלה ומונה אותם אחד־לאחד כדרך שהיה מונה לפני עשר שנים ומעלה את ראשוני הלוויינים המשתלחים במירוץ אל החלל החיצון. שוב מתחולל חזיון מרתק ומרתיע, אלא שהריתוק והקִתע טיבם אחר הפעם. ההבדל הוא קודם־כל בכך שהמתח המלווה את הביולטינים הרפואיים אין בו מאותו תבלין מדיני קובע, שהיה עיקרה של הדריכות, בה עקב העולם אחרי ראשית־המירוץ אל הקוסמוס, עד כדי כך שעצמת ההישג המדעי והאנושי של ההינתקות מכדור־הארץ כמעט היתה שניה במעלה, לעומת חישובי מאזן־הכוחות שבין מזרח למערב ולעומת האפשרויות הקטלניות שהישג זה עשוי לפתוח להן פתח בעת מלחמה.

המתח מסביב להשתלת הלבבות שונה גם מתגובות הפליאה ורתיעת הפחד שנתעוררו לרגל הישגים קרובים יותר לתחום זה, כגון אותם מחקרים ביוכימיים העשויים לתת בידי האדם מכשירי־פריצה אל תוך חדרי־חדריו של מנגנון־התורשה, עם כל הכרוך בכך לכוח שלטון אדיר וכל־יכול.

לגבי שתילת־הלבבות לא נשמעו גם אותם קולות ערעור, אם מצד המוסר הרפואי ואם מצד מוסר־הדת, מסוג הפולמוסים שניטשו לרגל תפניות אחרות בשטח הביאולוגיה של הזמן האחרון.

ואף־על־פי־כן מידת־הרתיעה ותחושת־הזרות שמעשה זה של השתלת־לבבות מעורר אינן מוטלות בספק, אם כי לעיקרו מסתבר כי מן הצד המקצועי אין במעשי ההשתלה הללו משום חדירה אל תחומים שלא נודעו ואין בכך משום מפנה לגבי מה שכבר נעשה ולגבי מה שכבר מקובל בשטח זה. גם איני סבור כי צודקים אלה המוצאים במעשה זה תוספת־משמעות החורגת ממדע הרפואה ורואים בו כמין חדירה אל שרשי חיים ומוות וראשית סילוקו של מסך מעל היש החי שסודו ניתן עתה בידי גאוונו של האדם. ברור שענין העברתו של לב מגוף אחד אל משנהו הוא הישג כביר להעזה ולדמיון, אך יסודי־החיים וטיבם אינם נחשפים בכך יותר משנחשפים מהותו ומקורו וסודו של המתח החשמלי על־ידי הסבל המעביר מנוע מבית־חרושת אחד אל בית־חרושת אחר ומחבר אותו אל תקע חדש, או יותר משמהותו של מתח זה נחשפת על־ידי המהנדס או

המדען, היודעים אמנם חוקיה ודרכי פעולתה של עצמה זו, אך אינם מגיעים אף אל קצה הכרת מהותה האמיתית.

אפילו אותו הישג אדיר של ראשית פיענוח הצופן הגנטי של מנגון-התורשה, אינו מגלה לנו אלא את דרכי פעולתו ותוצאותיו הנראות-לעין של מנגון זה, ואף אם נלמד להפעילו בתנאי מעבדה, לא נפתור אפילו אפס חידת מהותו ומקורו וגם לאחריו אנו עומדים אל מול סוד היווצרותו של היש החי, ממש כמו שעמד אל מולו האדם בראשית הרהוריו על אדמות. ההבדל הוא רק בכך שכיום אנו מתחילים לתפוס כי החידה היא מורכבת ומפליאה עוד יותר משהדמיון שיער מעולם. בפזמון ישן אמרתי פעם, על דרך ההיתול, כי "האדם הוא חידה הפותרת חידות". למעשה, הוא חידה החושפת חידות חדשות. גדולתו של המדע היא בכך שהוא מגלה ומפרש לנו את שפת החידות של היקום ואילו הפתרון הוא אילם ואין לו שפה ופירושים.

2

הישג רפואי זה של שתילת לבבות מרתק אותנו, ונוסך בנו תחושת מסתורין ויראה, לא מפני היותו חושף או פותר חידות עולם. גם לאחר הישג זה נשאר עץ החיים נעלם מעינינו, על נופו ועל שרשיו, גם אם אנו לומדים לטפח דגמים שלו במשתלות. ייחודו של הישג זה ותחושת מסתורין שהוא נוסך בנו מקורם אחר. אחד מעיקריו של ייחוד זה קשור בערה ומשמעותה של אותה משאבה פועמת, הנקראת לב. פעימותיו של שריר זה מזוהות, משחררימיה של האנושות, עם מהותם של חיים. פעימות אלו הן תמצית כל סימני-חייו של הגוף. הן המדברות בקול בשם שאר התהליכים החרישיים של המחשבות, של מירוץ הדם, של צמיחת הרקמות. אל פעימות אלו מטה הרופא אזנו קודם-כל, אם כדי לשמוע את הגוף החי ואם כדי לקבוע שחייו חדלו. ולא זו בלבד. האדם, מאז היותו חי מדבר, קשר בפעימות אלו גם את תחושות היסוד של קיומו. הייצר הוא ייצר-לב. השמחה היא שמחת-לב. חכמת-לב היא החכמה. שריר פועם זה נסתמל כמין צומת קשריו של הגוף עם הסובב אותו, לאהבה, לחימה, לשנאה, לחמדת-לב ולתאוות-לב, ולברית בין הלבבות, עד כי בלי משים אתה עשוי להרהר אפילו הרהור אוילי כמו זה: אדם שיחלים לאחר ניתוח של שתילת לב ויהלך ברחוב ויפגוש בילדיו של ה"תורם" הנפטר – האם לא "יתפעם" פתאום הגוף האדם החי לב אביהם הזר של הילדים הזרים הללו שאין החי יודע אפילו מי הם? דברים כאלה ובדומה לאלה גם הם מקורם של אותה רתיעה אינסטינקטיבית שמעשה השתלת-הלבבות מעורר בנו בלי-משים, עד כי נדמה כי כשם שגופו של החולה מפתח כוחות התנגדות לאבר הזר, כך מתעורר עדיין גם בהכרתנו סירוב להשלים עם המעשה, עד שנתגבר על כך.

אך רתיעה זו שאנו נרתעים עדיין מפני מעשה זה ומפני מסתורין שבו יש לה עוד סיבה. אמנם, על נטילת הלב מגופו של השכיב־מרע מחליטים הרופאים רק לאחר שברור להם שהחולה לא יקום מחליו, ואף־על־פי־כן העובדה בעינה עומדת: **ההחלטה** לגבי ודאות מותו של החולה, ולא המוות עצמו, היא התנאי הקובע את ראשית ההכנות לנטילת לבו מקרבו והיא המאפשרת את ביצוע השתילה.

איני מתכוון כאן לצד הליגאליסטי, או לצד האתיקה הרפואית, שכן מצד זה אין מערערים על המעשה, אף פי ברור שיש משהו זר ומרתיע בעובדה ששמונה שעות לפני נטילת הלב מגופו של החולה, במקרה השתילה הראשונה בקייפטאון, החלו נעשו בו ההכנות הרבות, שהן הכרח לניתוח זה. ייתכן כי עם שכלול שיטות־הביצוע יתקצר המועד ובעיה זו תיפתר כמאליה, אך בעוד היא קיימת הריהי נוסכת בכל המעשה טעם וצביון שאף הם מייחדים אותו מכל השאר. ייחוד זה יש לו עוד צד שראוי לעמוד עליו. כל עיקרו של מעשה השתילה הוא בכך שלבו של האיש העתיד להיות נחתך מקרבו, ויוצא מכלל חשבון, ובמקומו בא הלב הנלקח מן האיש שימות. אם יש, איפוא, בין שני האנשים הללו, התורם והמקבל, אחד אשר לבו עמד מלפעום, הרי זה דווקא האיש הנשאר בחיים, ואילו האיש המת הוא זה שלבו מוסיף לפעום ברקמתם של חיים אחרים, והוא בבחינת "אני ישנה ולבי ער".

כאן אנו עוברים, איפוא, גבול שהוא חדש באמת: גבול משמעותה של הזהות האישית. שכן אם נשער, ואפילו מבחינת אפשרות עיונית בלבד, שתילה שבה יקבל האיש החי מן התורם לא רק את לבו, אלא גם רקמות אחרות קובעות־חיים – אם נשער זאת, אנו עשויים לעמוד ולשאול: שני האנשים הללו, זה שיקבל את הרקמות הנשתלות וזה שממנו הן נלקחו, – מי מבין שני אנשים אלה ומי מוסיף לחיות?

עתידותיו של הישג־ההשתלה הם מקור נוסף למסתורין המרתיעים שבענין זה. החדשות שאנו שומעים כיום בשטח זה של השתלת לבבות – ולא כל שכן באותו תחום של חקר מנגנון־התורשה שהזכרנו – הן ראשית חדירתה של האנושות אל תחומים לא־משוערים, ובסביבה זו אנו דורכים על קרקע נכריה ומבטיחה הפתעות יותר מזו שאנשי החללית הראשונה עתידים למצוא תחת רגליהם בהגיעם אל הירח.